

Zásobování a výživa za války.

Jan Sedlák.

Systém státního hospodaření za pomoci centrál na obilí, potraviny a krmiva se naprosto neosvědčil, posuzuje-li se dle výsledků.

K nejdůležitějším otázkám za doby válek počítá se právem zásobování vojsk válčících i obyvatelstva v zázemí — ale v žádné válce ještě neobjevila se otázka tato v té ostrosti, jako v nynější světové válce a nikdy nevynikla soběstačnost výroby zemědělské pro státy tak jasně jako právě v této válce. Starosti o zásobování byly od těch dob, kdy válčící vojska přestala drancovat a rabovat, kdy nastal systém stálých vojsk, nejtěžšími starostmi vojevůdců; výmluvný výraz dal jim francouzský maršálek Belle d'Isle, když byl obležen r. 1742 v Praze, slovy, jež dal napsati na bývalé zásobárny a pekárny vojenské v Hybernské ulici, kde nyní stojí dům Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev: »Umění vítěziti jest zmařeno bez umění se zásobovati.* *)

Ještě hůře bylo ve Francii za revoluce, píše o tom Hypolit Taine ve svém díle »Revoluční Francie« takto:

»V okolí Paříže jest nedostatek obilí, a co jest, zkazilo se. Na počátku července trh jest prázdný. Pekaři nebyli by mohli péci chléb, kdyby úředníci policejní nebyli zvýšili ceny chleba. Intendant mohl poslati jen oves a ječmen, ale v nejšpatnější jakosti, shnilé a z toho pochází nebezpečné nemoci.« »V Sensu ječný chléb měl tak stuchlou příchut, že kupující házeli ten špatný chléb do obličejů tomu, kdo jej dodal. V Chevreuse mají klíčníci ječmen strašného zápachu, jeden úředník praví: »Nešťastníci musí býti strašně týráni hladem, aby jej jedli. Ve Fontainebleau žito na půl zkažené vydává více otrub než mouky; chléb z něho, ač jest špatný, jest předmětem zuřivých zápasů: nelze jej jinak vydávati, leč malými okénky. V Nangis úřad zabránuje, aby jednotlivec koupil více, než dvě měrice na témže trhu.« Očitý svědek praví: »Čím více se blížil 14. červenec, tím více rostl hlad. Každý krám pekařský byl obklopen davem, jemuž byl chléb vydáván s největší šetrností, . . . tento chléb byl začernalý, zemitý, trpký, zaněcoval krk a způsoboval bolesti v životě. Viděl jsem ve vojenské škole a jinde ve skladištích mouku

*) Deska s nápisem v řeči francouzské nalézá se nyní na chodbě vojenských zásobáren v Dejvicích.

»ohavné jakosti; viděl jsem ji na hromadách žluté barvy, brozného zápachu, »tak ztvrdlou, že bylo nutno do ní několikrát sekat, aby se kusy od sebe »jako hroudy oddělily.« Markýz d'Antichamp píše: Potraviny jsou tak vzácné, »že neví se, jak vyživiti vojáky; ministr posílá překotem rozkazy, aby bylo »posečeno 20.000 měr žita ještě přede žněmi, jest to hrozné, ale jest nebezpečno nechat vojsko zmírat hladem!« — — —

Následují pak rozkazy, aby trhy byly obesílány, zákazy vývozu potravin, maximální ceny atd., ale Hyp. Taine píše:

»Každý stará se jen o sebe, tím hůře pro souseda. Obyvatelé z Fougères »bijí a vyhazují lidi z Ernée, kteří přicházejí kupovat na jejich trhu, tytéž »silnosti jeví se ve Vitré proti obyvatelům mainským. V Saint Léonard lid »zadržuje obilí určené pro Limoges, v Bostu obilí pro Aurillac, v Saint Didier »pro Moulins, v Tournus pro Mâcon« ... všechny rozkazy vlády francouzské »nic nepomáhaly.« —

Vidouce to nyní, poznáváme, že historie není učitelkou, za kterou se prohlašuje, tytéž chyby z těchže opatření i nyní vznikají, tytéž svízele nás tíží.

Jak se vedlo Napoleonovi I. v Rusku r. 1812, že hlad a zima zmařily všechna jeho vítězství, zahubily pyšnou »velkou« armádu, jest obecně známo, jako to, že i nejpevnější, nejstatečněji a nejvytrvaleji hájené pevnosti, nemohou-li přemoženy býti zbraněmi, vymoří se hladem!

Ústřední mocnosti v této světové válce jsou jako pevnost ode všeho světa uzavřená, uzavřely je mocnosti nepřátelské moře ovládající, zabránily všechnu dovoz jim a nyní již i neutrálním neválčícím, ovšem proti všemu právu, proti smlouvám mezinárodním a proti všemu zákonu lidskosti, chtějíce hladem obyvatelstva spojených států vynutiti to, co jim štěstí válečné na bojištích odpírá.

Z popisu poměrů ve Francii uvedeného v předu viděli jsme, že v Paříži a v jiných městech francouzských především jeví se zlé následky nedostatečného zásobování, a i u nás jest tak; následkem uzavření všeho dovozu obilí a krmiv rostlinných do spojených říší, kteréž ani v letech mírových svou výrobou polních plodin nestačí uhrazovati vlastní potřebu, byli jsme v Rakousku přinuceni k tomu, že bylo obilí »nastavováno« předpisy o silnějším vymílání obilí, nahrazováním mouky žitné a pšeničné moukou ječnou, pečiva mísením bramborů a mouky bramborové do těsta, vyměřováním kvoty mouky a obilí, mléka, másla a vajec dle počtu hlav v rodině, zaváděním bezmasých dnů atd. atd., stanovením maximálních cen na potraviny, zabavením obilí, luštěnin

a bramborů, zákazem porážky nejprve telat, později i dorostlého dobytka, obmezením výroby piva a lihu, nařízením o obdělání všech ladem ležících pozemků a j. v.

V opatřeních k tomu čelících, aby se vydrželo, viděti lze na počátku vůbec bezradnost a v celku péči téměř jen o rozvrh potravin a nikoli stejnou péči o výrobu, zkrátka politiku pouze konsumu bez politiky produkce — zde zvl. sluší jmenovati zřízení centrální, t. j. ústřední, jako: válečného obilního ústavu, ústředny pro krmiva, centrály cukerní, lihové, pro rozvrh koží, papíru, melasy, pro ovoce a zeleninu (Geos) — a vydávána příslušná nařízení jedno za druhým, počtem denně rostoucím, takže jen těch nejdůležitějších, výživy a denních potřeb se týkajících, bylo do polovice r. 1917 vydáno vládou 244 (o předmětech výroby: obilí a plodin polních, mouky a chleba, bramborů a výrobků z nich, dobytka, masa a masných výrobků atd.), nečítaje různá jiná obmezení volného trhu, výroby a vývozu, a rovněž nečítaje přemnohá nařízení zemských vlád a politických úřadů u výkonu vládních nařízení shora řečených, při čemž nedbáno rozdílu ani výrobních ani spotřebních!

Tato nařízení šem 14. ústavy vydávaná s rázem centralistickým a ústředny na základě jich zbudované, kterým dáno bylo plné disposiční právo nad obilím zrekvirovaným, nedostatek potravin ovšem nezamezily, nedostatek, který přirozeně ve výrobě potravin vznikl v produkci zemědělské nedostatkem sil dělných a potažných, nedostatkem umělých hnojiv, a tím i nedokonalým obděláním půdy, kterou s nadlidským namáháním a neobyčejně těžkými obětmi prováděli starci, ženy a děti s nedostatečnými provozovacími prostředky, a nebyla tedy ani půda tak vzdělána, ani setba tak provedena, jak je toho zapotřebí, aby úroda byla zabezpečena, pokud to vůbec v lidské moci jest. Ke zlobě nepřátel válčících, k obtížím z války, k povolání téměř všech zdravých mužů, k rekvisicím dobytka tažného i chovného a jatečného přistoupila také ještě nepřízeň přírody: sklizně posledních dvou let r. 1915 a 1916 byly již podprůměrné, sklizeň pak r. 1917 jest následkem kruté zimy (ozimy nainnoze vymrzly) a následkem neobyčejného sucha na jaře a v létě ještě daleko horší než za obou předešlých let. Není pro nás jistě žádnou útěchou, že neúroda stejná jest jinde také zlá, jako u nás — tím jen zlo se zvětšuje!

Říše Rakouská, pouze na hranicích k Německu chráněná, jest na dlouhé části říšské hranice nepřátelskými státy obklopena, státy, ze kterých za míru k nám bylo dováženo; ale dovoz k nám

byl ve válce nadobro zamezen, vývoz plodin do říše německé však trval, jak se praví výměnou za ty potřeby, jež nebylo možno jinak z Německa dostati — nebyly to však prostředky k živě potřebné, ač pro válku nutné.

A ke všemu přistoupily neblahé účinky dualismu: Uhry, jimž byla tato polovice říše za míru vítaným a dobrým odběratelem obilí, mouky, kukuřice, zvířat, zkrátka téměř všech produktů zemědělských, nedodávaly vůbec anebo jen za vysoké ceny, neboť vláda jejich stanovila si vyšší ceny maximální, než byly u nás!

Tak se stalo, že v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zrekvirovalo se vše, co bylo dosažitelné, za ceny maximální, za které však nebylo možno nic koupit od nikoho, ani od centrál vídeňských, které jen za peněz značně zvýšený dodávaly, co za maximální ceny z našich korunních zemí vybraly — a nebyly tedy ulehčením, nýbrž ztížením a zdražením pro konsum; zrekvirovaly na př. brambory za 9 K metr. cent a prodávaly aprovisacím za 21 K, pšenici za 30 K, mouku za 60 K až 120 K! Království České stalo se v pravém slova smyslu živitelem Rakouska, a jestliže odpůrci političtí a národní vytýkají nám nedostatek nadšení pro válku, tedy stavíme proti takovým jejich udavačským tvrzením, že všecken lid náš splnil skvěle všechny nesmírné požadavky naň vznášené s trpělivostí, svědomitostí a důkladností podivuhodnou a plnil je po celá tři léta války s obětavostí příkladnou, beze slova odporu, s vlastním strádáním; to je jistě lepší a užitečnější než plané, hlučné nadšení!

Snášeli jsme klidně vyměřování nedostatečných kvot na hlavu a den, vidouce, že naše plodiny ze země se vyvážejí ať do ciziny, ať do jiných zemí rakouských, a vidíme to dosud, viděli jsme a vidíme, že stav dobytka u nás a na Moravě od měsíce k měsíci se valem zmenšuje, a s vážnými starostmi hledíme do budoucnosti, jak bude po válce, až na nás takto hospodářsky oslabené přistoupí všechny ty požadavky poválečné, a mlčeli jsme a dodávali.

Neuvádíme zde čísla, kolik milionů metr. centů obilí a zemáků, kolik statisíc kusů dobytka, kolik tisíc vagonů ovoce a zeleniny bylo z Čech vyvezeno při těžkém strádání našeho vlastního lidu ve městech i po venkově, hlavně lidu chudého a zejména dělnictva na výdělek svých rukou odkázaného, a nemohoucího sháněti celé dny potraviny nejnezbytnější, vždyť vše to jest obecně známo, ale nesmíme zamlčeti, že to dále tímto systémem

nepůjde, že stát konečně musí učiniti vhodná opatření, abychom v Čechách a na Moravě nehladověli a jiní z našeho žili! Jsme ochotni dáti své skutečné a ne libovolnými odhady stanovené přebytky všude tam, kde pro strádající občanstvo rakouské toho třeba, i pro vojsko naše, ale do hladu a nouze lid svůj nemůžeme dáti vhánět pro chybnou organizaci vyživovací, pro vady těch vídeňských ústředí, pro nedostatky správy, která zbyrokratizovala i to, k čemu nemá a nikdy neměla průpravy a způsobilosti, to jest opatřovati včas, pravidelně a levně potraviny a rozdělovati je spravedlivě a tak, aby každý mohl se najísti, byť i ne do syta, ale přece tak, aby jeho výkonnost nebyla zmenšena, aby jeho pracovní síly a jeho zdraví nebyly ohroženy, aby nebylo u nás vyhladovělých dětí, podvýživou zeslabených dělníků, nedostatkem a sháněním potravin umořených žen! Toť přece bylo první povinností státu, jakmile vložil ruku svou na všechny potraviny: rekvisice, maximální ceny a ústředny nepomohou, a zvláště tyto poslední zbytečně zdražovaly a zdržovaly zásobování, nezabránily nemírnému předražování a drahotě!

Rozumíme tomu, že nemůže býti všeho hojnost, jako bylo před válkou, ale nelze pochopiti, proč že máme trpěti nouzi, když vše, co k výživě lidu slouží, z našich zemí jinam se vyváží; víme také, že i jinde jest nedostatek, že v městech a místech průmyslových trpí všichni, kdož jsou odkázáni na pevné příjmy, a lid dělnický, a rádi bychom jim poskytli cestou soukromého zásobování, co potřebují, ale pod těžkými tresty nesmíme a centrály to nedovedou; žádá se od nás více, než nám pole dala, než těžba vynesla!

Vytýkati sluší plným právem, že vláda, ujavši se toho velikého úkolu, nedovedla sloučiti vyrabitele a spotřebitele ke spolupráci, že trpěla a mlčky podporovala boj mezi oběma, že zmonopolizovala zásobování bez kontroly, že vyloučila producenty a autonomii ze spolupráce, ke kteréž byli a jsou ochotni a způsobilí že přelížila obce a starosty jejich pracemi, ale beze všeho práv a beze stínu exekutivy.

Za poměrné, regulací cen obmezené volnosti obchodu nemohly nastati takové těžké nesnáze vyživovací, byly by ceny stoupaly, jakož za válek vždy a všude výsledky lidské práce v cenách stoupají, ale i nyní stoupají do výše mnohem větší, než za volnosti obchodu pod dozor daného stoupnouti mohou. Proti nemírnému zdražování jsou prostředky účinné a konečně trh sám ceny reguluje, nebudeť zajisté nikdo nad svou potřebu zásoby hromaditi!

Odsuzujeme všechny výstřelky zdražovací, uznávající je trestuhodnými, ale neváháme říci, že jsou z valné části vyvolávány nesprávností a převráceností, která se ve věci zásobování stala — na místě regulace cen, jež automaticky se děla za volného obchodu řízeného poptávkou a nabídkou, nastal zmatek nad zmatek, zboží postižené maximálními cenami zmizelo z trhů, ocitlo se v rukou spekulantů a přirozený následek toho byl šílený shon po zboží. Nepřimlouváme se za absolutně volný obchod, ale za takovou úpravu tržby potravin, která by vyhovovala konsumu i produkci. Nesprávnými dispoicemi se zbožím, na př. s brambory, veliká množství jich se zkazila a k výživě lidské nezpůsobilými stala. Nemluvíme pro absolutní svobodu obchodu, ale pro součinnost kombinovanou ze zástupců výroby, obchodu a konsumu, jíž by dalo se docílit větší pravidelnosti v zásobování nezbytnými potřebami životními, což nebylo a nebude možno, zůstanou-li vyloučeny důležité elementy z celé akce, jako jsou výrobci, obchod a konsum.

V říši německé začali dříve než v Rakousku se zařízením úřadu vyživovacího, a to proto, že zkušenostmi prvních dvou let válečných se přesvědčili, že pouhým stanovením maximálních cen nelze vystačiti, že nepomohou ani místa zkušebná pro ceny, a zřídívše tento úřad vyživovací s prezidentem šl. Batockim v čele, dali mu za úkol, aby poměr cen nejdůležitějších potravin a krmiv dokonaleji, než s počátku bylo, na vzájem upravil, aby k výsledkům sklizně a zásobám poslední žně přihlédl a je v soulad uvedl, vztahy cenové měly při tom přijít k platnosti, jako na př. různé možnosti zužitkování mléka: přímý prodej, výroba másla nebo sýra, zpeněžení mléka odtučněného prodejem nebo výrobou sušeného mléka.

Toho u nás nebylo a není dosud, ač podle vzoru německého jsme ústav svůj zřídili. Nuže, co praví tento prezident Batocki:

»Největší část třenic a obtíží, jež se stavěly a staví dále proti válečnému hospodářství, zakládá se na velmi nedostatečných základech národohospodářského poznání, jež měly úřady i občanstvo na začátku války.«

Vytýká pak nedostatky statistiky, jež přeceňovala na základě vadných odhadů plochu osevnou o 5—10% a rovněž tak výnosy sklizní po hektaru, o tom pak, jak se zužitkují

»plodiny polní ve vlastním hospodářství a k prodeji, o mléku a výrobcích mléčných, o porážkách domácích, o živé a mrtvé váze zvířat není však žádných dat statistických vůbec. Že pak těmito také v míru předležitým otázkám

»nebyla v Německu věnována náležitá pozornost, má zase příčinu v nedostatku všeobecného národohospodářského vzdělání lidu a při největším počtu úředníků.

»Abiturient stejně jako žák obecné školy vstupovali do života anebo na universitu bez potuchy o národohospodářských souvislostech: abiturient dovedl sice plány bitevní z válek Řeků a Římanů z hlavy vykreslit, jmenovati jména a udati dobu vladaření římských králů, vylíčiti konstrukci Caesarova mostu přes Rýn, ale o základních podmínkách a rozsahu naší zemědělské a živnostenské výroby, o rozvoji našeho obchodu, o vztazích kapitálu ku práci, výroby k spotřebě, neměl ponětí. — — —

»Souhrn moudrosti a píce, jež zástupci vědy věnovali badání národohospodářskému, nemohly dosáhnouti plného výsledku na takto nedostatečném zevnějším základu. Tak ocitli jsme se ve válce světové a v boji hospodářském téměř beze vší hospodářské přípravy, a přehmaty, třenice, neproveditelné požadavky veřejného mínění, nespravedlivé vzájemné výtky a obviňování musily býti následkem.

»Mnohá zevní strádání a duševní útrapy, jež válka německému lidu uložila, stupňovaly se těmito nedostatky přípravy daleko nad míru nezbytnou.«

Co takto Batocki vyslovil pro říši německou, platí i pro rakouskou, stejné nesnáze i nás trápí a jenom systematickým, všemi prostředky a všemi směry prováděným opravným vyjasněním o národohospodářských vztazích může nastati zlepšení.

Vláda rakouská nynější také to již nahlédla, a ačkoli po našem názoru pozdě, svolala porady zástupců obchodu, průmyslu, konsumu a zemědělství počátkem září t. r. o otázkách vyživovacích.

Výsledek porad těchto nemohl býti jiný, než že vyslovili se všichni slyšení o tom, že nynější dosavadní organizace neuspokojila nikoho, že nevyhověla požadavkům, ale také že nyní jest již pozdě měniti ze základu organizaci, když stojíme ve čtvrtém roce války, po sklizni a v naléhavé potřebě zásobování z nových plodin; neméně rozhodně a jednomyslně vyslovili se zástupci všech zemí alespoň pro částečné uvolnění zásobování nemajetných, za propuštění volného obchodu, na př. země tak, aby přebytky těžby, jež se objeví po výpočtu spotřeby pro vojsko, pro sadbu a samozásobitelstvo, byly volnému obchodu ponechány.

Velmi ostře byly vysloveny požadavky, aby Uhry byly přivedeny k tomu, plniti vůči této polovici říše svou povinnost a dáti své přebytky zemědělské těžby k výživě obyvatelstva v Rakousku.

Neméně důrazně bylo žádáno, aby provozovací prostředky pro zemědělství, pracovní síly, potahy a jiné potřeby byly pro obdělání a osev na r. 1918 uvolněny, aby jaderná krmiva k výrobě mléka a tuků, tedy k náležité výživě zvířectva byla z působnosti

centrály krmiv buď vyňata nebo alespoň tak k odběru usnadněna, aby se stala bez obtíží dosavadních dosažitelnými.

Je-li nyní starosta obecní nucen lidem nemajetným rozvažovati a dáti brambory na týden, jest to naprosto pochybeno a nelze pochybovati o tom, že by mnoho práce a nesnázi se ušetřilo, kdyby je mohl vydati na dobu delší; vždyť každý pěstitel zemáků je zakrechtuje, v zimě krechty neotevře, aby brambory nezmrzly, a nastane zase nouze a nedostatek, nebude-li včas sklizně zemáků zjednána dokonalá náprava. Rovněž tak má se věc s otrubami; rolník samozásobitel doveze obilí do mlýna na základě mlecího výkazu, 4—6 neděl to trvá, než si smí jeti pro mouku, ale otruby nedostane, až na zvláštní výkaz ústředny krmiv, a musí tedy novou cestou do mlýna si je přivézt při pilných pracích v poli, při nedostatku dělnictva a potahů. Proč nemají mu býti vydány jeho otruby hned, aby mohl vyráběti více mléka a více tuků?!

To dotýká se zejména malých zemědělců; přiveze-li do mlýna 5 q obilí k semletí, má nárok na 15 kg otrub, ale má-li k vůli tomu malému množství ještě jednou vážit do vzdáleného mlýna, raději se jich vzdá, a ty potom případnou spekulantům-předražovatelům, ale ujdou jeho dobytku, při nynější nouzi o píci beztak nedostatečně vyživovanému!

Co je tohoto škodlivého zadržování a obmezování příčinou? Je to obava, že lidé nechají brambory zkazit, nebo že je před časem snědí, nebo že otruby najednou zkrmí a pak nic mítí nebudou? Ne! Lidé uchovají brambory lépe než kdo jiný, nezkrmí otrub najednou, poněvadž vědí, že musí dobytek udržovat celou dobu, příčinou jest jenom nedůvěra ničím neodůvodněná, nedůvěra starých byrokratů z dávných dob, kteří vždy myslí, že občanstvo bez jejich vedení a dozoru ani dýchat nedovede, a všecko zmaří a zkazí z pouhé zlomyslnosti nebo z hlouposti.

Nechte jen občanstvo hospodařit volně, jeho vlastní prospěch nebo škoda jest mu nejlepším rádcem a vůdcem.

Jak tedy věci opatřit, aby alespoň letos do příští sklizně bylo lépe, když máme sklizeň mnohem slabší, než v dřívějších létech války? Organizace jednoduchá, na stávající obvyklé instituce vroubená, nejjistěji působí, a tak by se věc provést dala na podkladě autonomie. V každé obci starosta sepíše, kolik který zemědělec vytěžil plodin, sečte, kolik vyživuje lidí, a vypočítá, kolik potřebuje k setbě — zbytek jest jeho přebytkem. Součet přebytků těchto jest přebytkem celé obce a po srážce potřeby pro

obyvatelstvo, jež nemá plodin, dodá výkaz zbytku okresu, kterýž jej sečte s přebytky z ostatních obcí svého obvodu, po případě jsou-li tu obce pasivní, vyrovná jejich schodek a zase oznámí zbytek svůj zemské správě, která takto vyšetří zemský přebytek, který slouží pak k úhradě potřeby jiných zemí. Tak by se ušetřilo práce, času, peněz, vagonů, ke zbytečnému nyní převážení obilí sem tam, a občanstvo by bylo rychle a levně bez provisi centrálám zásobováno, eventuelně schodky v městech snadno vyrovnávány.

Při této organisaci hospodaření s plodinami pro výživu mohly by centrály, podle názoru vládního nepostrádatelné, zůstat, ale distribuce plodin by byla zdravě decentralisována; to byla a jest cesta dříve i nyní ještě možná, protože stávající organisace by byla jen doplněna spolupůsobením k tomu vhodných a ochotných i obvyklých orgánů autonomních, v nichž účastny jsou všechny vrstvy občanstva, jak producentů, tak i konsumentů a obchodu.

Na místě škodlivého převážení plodin a tím způsobeného zdržování a zdražování, na místě obmezování výroby průmyslu zemědělského, jako pivovarů, lihovarů, cukrovarů, mlýnů atd. na velikou škodu národohospodářskou a vyživovací, na místo chaotického zmatku byl by zůstal organicky zvyklý pořádek a bylo by ušetřeno všecko to, co se zkazilo a pro výživu neupotřebitelným stalo, a nemusila nastati nouze, kteréž jsme nyní svědky.

Velký význam průmyslu zpracování plodin zemědělských, kterýž jest svými výrobky namnoze konservováním plodin, čině je zachovatelnými na delší dobu bez újmy zužitkovatelnosti jich, bude této výrobě zachován i po válce, vždyť jest to průmysl, jenž má své suroviny v zemi z každoroční těžby, není tedy závislým na dovozu z ciziny a jest při tom způsobilým k vývozu, tedy tím též způsobilým přispěti k nápravě naší valuty.

Namísto obmezování a rdousení tohoto průmyslu a zemědělství musí v zájmu hospodářství státního nastati jeho co možná největší podpora, abychom těžké a nebezpečné následky války hospodářsky snadněji snesli a snad vůbec snesli. Sídlem tohoto průmyslu jsou země koruny české, a bude-li to správou státní náležitě pochopeno, bude-li hospodářství v těchto zemích věnována náležitá péče, pak rychle z následků války můžeme se zotaviti na prospěch ovšem svůj i státu.